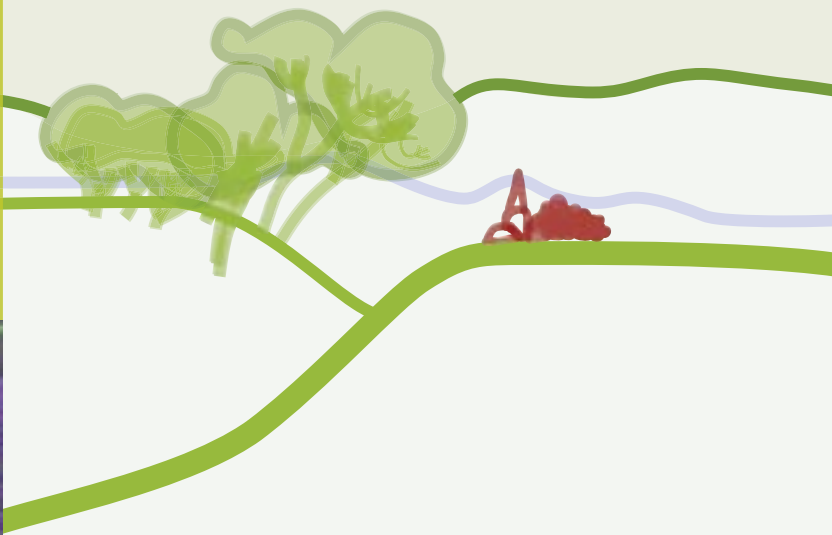


Limoniët

Natuurstudietijdschrift van de Natuurpunt regio Vlaamse Ardennen *plus*



Jaargang 1 • nummer 1 • 2008

natuurpunt 
Vlaamse Ardennen *plus*

Bijlage bij Meander - 6de jaargang nr.1 jan-feb-maa 2008

ISSN 2030-0069

Sprokkels

De Grote Weerschijnvlinder terug?

Op 11 juni 2007, rond de middag, fladderde een Grote weerschijnvlinder (*Apatura iris*) aan de rand van het Hayesbos in Everbeek (Brakel), meer bepaald in een tuin in de Hayestraat. Gedurende ± een kwartiertje pendelde het dier tussen bloeiende Lavendel, de zandbak, een Boswilg in de bosrand en de zonbeschenen gevel van een woning. Het was een vers, nog blinkend mannetje dat telkens even ging zitten en in de zandbak ook mineralen zocht. Op 22 juli 2007, rond 17u vloog in dezelfde tuin opnieuw een Grote weerschijnvlinder. Deze keer was het een wijfje, waarvan de vleugels al behoorlijk 'afgevlogen' waren. Deze vlinder liet zich gedurende ongeveer een half uur bewonderen op afgevallen, rottend fruit (pruimen).

Beide waarnemingen zijn uitzonderlijk te noemen. Recente waarnemingen in Vlaanderen van de Grote weerschijnvlinder komen steeds uit 3 regio's,

waar zich ook de bekende populaties bevinden. Er zijn heden nog populaties in het Zoniënbos, Meerdaalwoud-Doode Bemde en in een uitgebreider gebied in het noordoosten van de provincie Limburg met als kern het Stamprooierbroek (databank Vlinder-werkgroep Natuurpunt). Rond het Zoniënbos gingen er de laatste decennia veel vindplaatsen verloren. Ook uit het Hallerbos komen na 1975 geen nieuwe meldingen meer binnen (Maes & Van Dyck 1999). In Wallonië komt de vlinder slechts zeer lokaal voor ten noorden van de valleien van Samber en Maas, ten zuiden er van komt hij meer verspreid voor. De dichtst bij het Hayesbos gelegen, bekende waarneming van de Grote weerschijnvlinder, komt uit het Bos t' Ename in Oudenaarde, uit 1945... Het is tevens de enige waarneming ooit uit Oost-Vlaanderen (databank Vlinderwerkgroep Natuurpunt). Van het Hayesbos, dat deel uitmaakt van het grotere boscomplex van het Levierenbos (voor het grootste deel gelegen in Wallonië = Bois de la Louvière) zijn geen oude waarnemingen bekend. Opmerkelijk is dat er wel historische records zijn van o.a. Keizersmantel (Bracke 1945), Kleine ijsvogelvlinder en Adippevlinder of Bosrandparelmoervlinder (Bracke 1946), eveneens vlinders van bosranden of open plekken in het bos. Maar ook van deze soorten zijn er geen recente waarnemingen meer.

De Grote weerschijnvlinder was in Vlaanderen dus steeds een zeldzaam beestje, maar is momenteel zeer zeldzaam. Zijn verspreiding is vandaag beperkt tot 12 van de in totaal 606 Vlaamse atlasblokken (5x5 km; Maes & Van Dyck 1999). Op de Vlaamse Rode Lijst staat de soort in de categorie Bedreigd (Maes & Van Dyck 1999). Bovendien staat het dier bekend als



Grote Weerschijnvlinder (Foto Rik Desmet).

een honkvaste soort, die enkel langs bosranden en bospaden in staat is meerdere kilometers af te leggen (Bink 1992). Er zijn tot op heden weinig redenen om aan te nemen dat de soort, als gevolg van klimaatsopwarming, zijn areaal vanuit zuidelijke richting uitbreidt. Hoe de Grote weerschijnvlinder in het Hayesbos geraakt is, blijft dus koffiedik kijken. Het is evenwel weinig waarschijnlijk dat de soort al een hele tijd over het hoofd is gezien, maar de mogelijkheid bestaat.

Hoopvol is wel dat er twee waarnemingen zijn, op dezelfde plek, van zowel een mannetje als een wijfje, met bovendien een ruime tussenperiode van 6 weken. Dit verkleint de kans dat het toevallige waarnemingen van zwervers betreft. Vast staat ook, dat in tegenstelling tot ± 10 jaar (en langer) geleden, er heden wel geschikte biotopen aanwezig zijn voor de soort. Er is in het beheer van het natuurreservaat het Hayesbos bewust aandacht geschonken aan bosrandbeheer. Door spontane bosuitbreiding op aan bos palende akkers, door extensief graasbeheer op weilanden aan de bosrand, door uitrasteren van bosranden en door gericht kapbeheer (hakhout- en mantel-zoombeheer) zijn er op verschillende plaatsen in het grotere gebied van de Everbeekse bossen geleidelijke overgangen tussen bos en grasland ontstaan. Struweelsoorten (o.a. bramen), maar ook Boswilgen spelen hierbij vaak een rol. En het is juist deze Boswilg die de belangrijkste waardplant is voor de Grote weerschijnvlinder. De vlinders kiezen voor het afzetten van eitjes Boswilgen uit die niet de hele dag in de zon staan, zodat de rupsen die er uit kruipen niet kunnen uitdrogen. Mantelvegetaties met Boswilgen erin, zijn hiervoor geschikte, maar in Vlaanderen zeldzaam geworden habitats.

Zou het kunnen dat de Grote weerschijnvlinder positief reageerde op deze veranderingen in het landschap en opnieuw een geschikt stekje vond in het Hayesbos? We hopen in elk geval dat hij blijft, want de Grote weerschijnvlinder is niet alleen een bedreigde soort en een indicator van een goede habitatkwaliteit, het is ook een prachtbeest.

Jan Van Uytvanck
jan.vanuytvanck@inbo.be

[Referenties: Bink F.A. 1992. Ecologische atlas van de dagvlinders van Noord-West Europa. Schuyt & Co, Haarlem. Bracke R. 1945. Over enkele minder algemeen voorkomende vlinders in de omstreken van Gent. Biologisch Jaarboek Dodonaea 12: 96-102. Bracke R. 1946. Over enkele minder algemeen voorkomende vlinders in de omstreken van Gent (tweede mededeling). Biologisch Jaarboek Dodonaea 13: 301-306. Maes D. & Van Dyck H. 1999. Dagvlinders in Vlaanderen: ecologie, verspreiding en behoud. Stichting Leefmilieu, Antwerpen.]

De scherre was terug!

Na 35 jaar was het op 16 juni 2007 eindelijk weer zo ver. Bij de voorbereiding van een wandeling van onze NP-werkgroep Langemeersen hoorde ik in de bloeiende hooilanden van de Sint-Pietershoek een geluid dat me deed terugdenken aan de Biebrza-moerassen van Polen.

'Crex crex ... crex crex', de zang van de Scherre, beter bekend als de Kwartelkoning (*Crex crex*), weerklonk opnieuw in de meersen.

In het begin van de 20e eeuw was hij niet weg te denken uit de Scheldemeersen van Bevere - Petegem (Tack 2004). In de jaren '30 hoorde Harold Herberigs nog 10-15 roepende mannetjes in een deel van de meersen van nog geen 40 ha. Vanaf eind jaren '40 en '50 is de soort in de streek sterk achteruitgegaan. De hooilanden van de Langemeersen bleven nog het langst de plaats bij uitstek voor roepende Kwartelkoningen ('66-'72). Uiteindelijk hoorde Gust Schamelhout in 1972 de zang van de Scherre voor het laatst (Menschaert 1991).

Nu weerklonk de roep opnieuw. Af en toe hoorde ik het vanuit één van de langgerekte vochtige hooilandpercelen in het noordoosten van het gebied. Een toegesnelde Nico Geiregat vond nog een 2e heftig roepend mannetje!

Beide vogels kozen een vochtig tot droog kruidrijk hooiland met een overvloedige bloei van o.a. de halfparasiet Grote Ratelaar. Deze

percelen worden gekenmerkt door een meer open vegetatiestructuur op de bodem, wat een noodzakelijke kwaliteit blijkt voor een optimaal Kwartelkoning habitat (Koffijberg 2007).

Op maandagavond 18 juni zong de tweede Kwartelkoning nog uit volle borst. Het eerste mannetje hoorden we pas na lang wachten 2 keer kort roepen. Na een regenachtige dinsdag werden beiden, zover we weten, niet meer teruggehoord. Het luidruchtige mannetje had waarschijnlijk andere contreien opgezocht. Het eerste mannetje blijft voor een raadsel zorgen. Tijdens de paarband zingt het mannetje minder of valt de zang zelfs stil. Deze stilte kan het gehele broedseizoen aangehouden worden, al komt het voor dat er sporadische en in stilte nog gezongen wordt. Dit in tegenstelling tot de fanatieke zang bij de bezetting van een nieuwe locatie (zoals bij het tweede mannetje). Door de natte zomer zijn de percelen waar de Kwartelkoningen werden gehoord, niet gemaaid tot begin augustus. Dit uitstel van de eerste maaibeurt zou in principe een mogelijk broedgeval toelaten. Uitstel van maaien tot ten minste 1 augustus is immers één van de belangrijke beschermingsmaatregelen voor het broeden van de Kwartelkoning, naast lagere rijnsnelheden van de tractoren bij het maaien en het perceel van binnen naar buiten maaien (www.kwartelkoning.nl). Door zijn verborgen bestaan is het met zekerheid vaststellen van een broedgeval van Kwartelkoning heel moeilijk. Hopelijk kunnen we in de toekomst deze zeer zeldzame en Europees beschermde soort opnieuw als broedvogel verwelkomen in de Langemeersen. Het waarborgen van de geschikte vegetatiestructuur tot laat in de zomer vormt hierbij een belangrijk instrument dat we hopelijk kunnen integreren in ons beheer van de Langemeersen.

Alexander Van Braeckel
alexander.tine@telenet.be

[Referenties: Koffijberg K. 2007. Bescherming van Kwartelkoning in hooiland. De Levende Natuur 108: 193-198. Menschaert L. 1991. Zijn er nog vogels: waarnemingen van vogels in het zuidwesten van Oost-vlaanderen. Wielewaal, Schelde-Leie. Tack G. 2004. Zingen doet de scherre. Meander: 5-10.]

Rolrond vliegend hert ontdekt in de Vlaamse Ardennen

Vliegend hert, de grote kever met geweevormige kaken, is algemeen bekend ondanks zijn zeldzaamheid. Minder bekend is dat er ook drie familiegenoten van deze kever in Vlaanderen voorkomen. Ze missen de opvallende geweevormige kaken maar de kamvormige antennes verklappen hun familieverband. Het gaat hier om het Klein Vliegend hert, Rolrond Vliegend hert en het Blauw Vliegend hert. Klein Vliegend hert is de meest algemene soort. Blauw en Rolrond vliegend hert zijn vermoedelijk het zeldzaamst maar hun verspreiding is onvoldoende gekend.

In juli 2007 vond Joeri Cortens een mannetje Rolrond vliegend hert (*Sinodendron cylindricum*) in het Hayesbos te Everbeek (Brakel). Voor zover we konden nagaan is dit de eerste waarneming voor Oost-Vlaanderen. Dit wil nog niet zeggen dat de soort nieuw is in dat gebied.



Rolrond vliegend hert (Foto Joeri Cortens).

Zoals de naam al aangeeft is de soort opvallend cilindervormig. De kever is volledig zwart, met uitzondering van de antennes die licht- tot zwartbruin zijn. De grote varieert van ongeveer 1 tot 1,5 cm. Mannetjes hebben een duidelijke neushoorn en een vooraan ingedeukt halsschild met vijf hoeken op de rand. Vrouwjes hebben enkel een klein uitsteeksel en een slechts licht ingedeukt halsschild.

De kever wordt meestal gevonden in oude beukenbossen. De larven leven vooral in vermolmd beukenhout en andere loofhout. Na drie jaar verpoppen ze in het hout. Hiervoor maken ze een poppenwieg (cocon). In de herfst sluipen de adulten uit hun verpoppingsvel maar blijven in de cocon overwinteren. Adulten worden in de buurt van geschikt dood hout gevonden of bij sapuitvloei vanaf mei tot augustus. Belangrijk zijn (dikke) staande dode beuken.

Deze soort is vermoedelijk zeer zeldzaam in Vlaanderen. Recente waarnemingen zijn, buiten deze, beperkt tot Zuid-Limburg en Zoniënwoud. Bij de oudere waarnemingen vinden we voor Vlaams-Brabant de gemeenten Bosvoorde, Hoeilaart, Sint-Genesius-Rode en Brussel), voor Zuid-Limburg is dit Vliermaalroot en Voeren en voor de provincie Antwerpen is dit enkel te (Berchem en Antwerpse Kempen). Waarnemingen duiden meestal op gemeenten waar ook grotere boscomplexen aanwezig zijn.

Hoogst waarschijnlijk is deze kever altijd al in de Vlaamse Ardennen aanwezig geweest maar werd hij tot nog toe niet opgemerkt, of de waarneming werd niet gepubliceerd of bewaard in een collectie. Als er weinig dood hout is, zijn de populaties klein en is de kans ook veel geringer dat ze vastgesteld kunnen worden. Als de

hoeveelheid dood hout dan opnieuw toeneemt, kunnen de populaties zich herstellen.

In het aansluitend Noord-Henegouwen werd het Rolrond vliegend hert onder meer waargenomen te Oeudeghien, Gondregnies (1967) en Villers St-Amands (1971). Deze drie locaties bevinden zich op max. 20 km van het Hayesbos, en Oeudeghien ligt zelfs maar 10 km verder naar het zuiden. Vandaar dat deze nieuwe waarneming niet zo geheel onverwacht is voor de Vlaamse Ardennen.

Arno Thomaes & Joeri Cortens
arno.thomaes@inbo.be &
joeri.cortens@natuurpunt.be

[Dankwoord: Dank aan Koen Smets en Luc Crevecoeur voor hun onderzoekwerk en inbreng. Dank aan KBIN en de Universiteit van Gembloux voor het gebruik van de collectie.]

Steenmarter versus Kerkuil

Het enige huidige, bekende broedgeval van de Kerkuil in de gemeente Kluisbergen bevindt zich in een boerderij. Tot voor een paar jaar bevond het nest zich tussen de nokbalken van de schuur. Niet elk jaar was de Kerkuil daar even succesvol



Steenmarter (Foto Gerard Mornie).

als broedgeval. Gezien de locatie van het nest helemaal boven in de hangaar, liep de temperatuur er de laatste jaren tijdens warme zomerdagen meermaals op tot 30-35°C, waardoor de jongen omkwamen door oververhitting en uitdroging. Om dit tegen te gaan, plaatsten we een nestkast tegen de balken van het gebinte. De nestkast was voorzien van een boveningang wat ongewoon is, maar wat mogelijks veiliger is voor de jongen die dan 'vliegles' kunnen krijgen op het dak van de nestkast. De nestkast werd door de Kerkuil al vrij snel gebruikt als nestplaats. Het broedsucces bleef wisselvallig. Sommige jaren kwamen de jongen uit het ei, maar vlogen ze niet uit. Eenmaal gingen ze dood aan *Trichomonas* en eenmaal werd het nest, met drie eieren erin, verstoord door ons bij (een nochtans late) controle van de nestbak. Al een paar jaar hadden we opgemerkt dat er verspreid op de stozolder pluimen van vogels lagen. We klasseerden die als prooien van katten. In 2005 vonden we voor het eerst ook uitwerpselen, die verdacht veel leken op die van Steenmarter. In een hoek van de stozolder was bovendien ook een kleine latrine te vinden. Waarschijnlijk betrof het hier een zwervende Steenmarter die korte tijd gebruik maakte van de zolder.

De Steenmarter was tot vrij recent afwezig in de streek. De eerste meldingen van Steenmarters in de regio dateren uit de jaren negentig. Bevestiging van zijn aanwezigheid kwam er vooral aan de hand van de vondst van een toename van het aantal verkeersslachtoffers. Eenmaal werden ook jongen gevonden in een stapel brandhout in het Heynsdaelebos te Kluisbergen - Ronse. Blijkbaar ging het toch beter met deze soort in de streek dan we zelf vermoeden. Dit in tegenstelling met de Bunzing waarvan er de laatste jaren steeds minder verkeersslachtoffers gevonden worden.

Alles leek in het voorjaar van 2007 te wijzen op een toekomstig goed broedseizoen. In de braakballen waarvan ons uilenkoppel vaste leverancier is, zaten veel Aardmuizen, naast vogels en spitsmuizen, waaronder de Bosspitsmuis. Goede Aardmuizenjaar zijn in principe ook goede jaren voor de Kerkuil als broedvogel. Door de zachte winter en het droge en warme weer in de

maand april waren prooien veel vlugger actief en startte de voorplanting ook vroeger. Eten genoeg dus voor een soort als de Kerkuil. Bij elk bezoek vonden we telkens verse braakballen op de zolder en bij valavond vloog er ook regelmatig een Kerkuil uit. We stelden de controle van de nestbak uit tot juni, toen we laat op de avond de nestkast gingen onderzoeken. Beide uilen vlogen bij het naderen al zeer vlug weg, precies in een continue staat van alertheid, wat vrij ongewoon is. In de kast zagen we even wel geen jongen, wel wat eischalen en veel braakballen en afgebeten vleugels van een reisduif. Hoogstwaarschijnlijk het werk van een Steenmarter. Hij at mogelijks de uilenjongen op en logeerde misschien een paar dagen in de nestkast. Ondertussen nam hij een duif mee als prooi en zette wellicht kort daarop zijn tocht verder langs andere boerderijen in de omgeving. We hoopten dat nog een tweede broedsel zou volgen. Tevergeefs echter, een nieuwe controle in september liet een lege bak zien met wel verse braakballen maar verder niets.

Deze Kerkuilen leverden ons wel wat informatie op over een nachtelijke gast als de Steenmarter. Samen met verkeersslachtoffers en een paar zichtwaarnemingen zijn het bijna de enige bron van gegevens. Om een grondiger beeld te krijgen van de aanwezigheid van de Steenmarter in de regio is gericht zoekwerk nodig. Dit kan zowel door het onderzoeken van zolders, schuren van boerderijen of opslagruimten van bedrijven en door het plaatsen van vallen waarmee de dieren levend kunnen gevangen worden. En in de marge leert de Kerkuil ons iets over de meest voorkomende muizen in het landschap via braakballenonderzoek. Werk genoeg dus voor de nieuw opgestarte zoogdierenwerkgroep van de regio.

Norbert Desmet
desmetnorbert@hotmail.com

Oproep

Wijngaardslak

Waarnemingen gevraagd

De Wijngaardslak (*Helix pomatia*) is in Vlaanderen een wettelijk beschermd soort (KB 1980). De soort staat vermeld in de bijlage II van de Europese Habitatrichtlijn. Hierdoor wordt elke lidstaat verplicht om de populatie van deze soort nauwgezet op te volgen. Momenteel zijn er in Vlaanderen onvoldoende gegevens beschikbaar om een goed beeld weer te geven, hoe het met deze soort is gesteld. Naar aanleiding van deze vaststelling wordt door het INBO (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek) een oproep gelanceerd om gegevens over de Wijngaardslak te noteren en te verzamelen.

De Wijngaardslak is een soort van ruigten, bermen en goed ontwikkelde bosranden, meestal in een kalkrijke omgeving.

Van het geslacht *Helix* komen in ons land 2 soorten voor, nl. de Wijngaardslak en de Segrijnslak (*Helix aspersa*). Omdat op het eerste gezicht verwarring

mogelijk is tussen deze twee soorten gaan we kort in op de verschillpunten. De Wijngaardslak kan tot 5 cm breed worden. Het dier is licht(grijs) en het slakkenhuis is van kleur, lichtbruin-beige tot soms witachtig. Soms zijn brede bruine banden op het huisje aanwezig, deze zijn nooit zwart. Aan de onderkant van de schelp is een nauwe navel aanwezig die nooit overdekt is. De Segrijnslak is een stuk kleiner en kan bij uitzondering 4 cm breed worden. De kleur van het dier is donkergrijs tot zwartachtig en de schelp is geelbruin met variabele spiraalbanden die zwart van kleur zijn. Er is geen navel aanwezig doordat die door de omgeslagen mondrand is overdekt. Deze soorten zijn dus met enige aandacht gemakkelijk te onderscheiden van elkaar.

Graag zouden we met deze oproep een completer beeld verkrijgen zodat deze soort ook in onze regio beter kan opgevolgd en beschermd worden. Waarnemingen graag doorgeven aan de auteur met vermelding van de precieze locatie en het aantal waargenomen levende dieren of lege huisjes.

Jo Packet
jo.packet@inbo.be



Wijngaardslak (links) (Foto Vilda/Yves Adams) en Segrijnslak (rechts) (Foto Jo Packet).